

Το ευρωπαϊκό πρότυπο στην Ελληνορθόδοξη κοινότητα της Κωνσταντινουπόλεως του 19^{ου} αι. Το παράδειγμα του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου.

*Καθηγητής Γιώργος Γιαννακόπουλος
Τμήμα Αρχειονομίας Βιβλιοθηκονομίας και Συστημάτων Πληροφόρησης
Πανεπιστήμιο Δυτικής Αττικής*

Ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως, πρωτοπόρος μιας εντυπωσιακής πνευματικής κίνησης, που εκδηλώθηκε με τη δημιουργία μεγάλου αριθμού παρόμοιων σωματείων, ιδρύθηκε το 1861 στο Πέραν. Στα εξήντα χρόνια λειτουργίας του, κατόρθωσε να αναδειχθεί στον σημαντικότερο εξωεκκλησιαστικό θεσμό (προσφυσώς ονομάστηκε «υπουργείον παιδείας») του οθωμανικού ελληνισμού. Έχοντας ως οδηγό την αρχαία κληρονομιά και την ευρωπαϊκή επιστημονική πρόοδο, αγωνίστηκε για την ανάπτυξη της εκπαίδευσης και τη διάδοση της ελληνικής γλώσσας και πολιτισμού σε κάθε γωνιά της αυτοκρατορίας. Με όπλα την παιδεία και την επιστήμη επιχείρησε την ενδυνάμωση ή και τη θεμελίωση της εθνικής συνείδησης των ορθόδοξων πληθυσμών, επιδιώκοντας να προετοιμάσει ένα ευοίωνο για τον ελληνισμό μέλλον. Ο Φιλολογικός Σύλλογος με καθυστέρηση αρκετών δεκαετιών επανέφερε στο προσκήνιο βασικές ιδέες του Διαφωτισμού και ταυτόχρονα υπηρέτησε (όπως και όλοι οι άλλοι σύλλογοι που δημιουργήθηκαν κατά το παράδειγμά του) βασικά αιτήματα του ρομαντικού κινήματος με πρώτο και κύριο αυτό της ενότητας του έθνους.

Ιδρυτής και καθοδηγητής του Ελληνικού Φιλολογικού Συλλόγου Κωνσταντινουπόλεως (ΕΦΣΚ) υπήρξε ο Ηπειρώτης την καταγωγή Κωνσταντίνος Ηροκλής Βασιάδης (1821-1890). Ηγετική προσωπικότητα, που διαμορφώθηκε σε μια μεταβατική εποχή, με σπουδές ιατρικής και φιλολογίας στην Ευρώπη, πρέσβευε τις αρχές του Διαφωτισμού και ταυτόχρονα αναδείχθηκε σταυροφόρος του ρομαντικού ιδεώδους.

Αν κάτι χαρακτηρίζει τον Ελληνικό Φιλολογικό Σύλλογο, αυτό ασφαλώς είναι ο προσανατολισμός του προς την ελληνική αρχαιότητα. Το ενδιαφέρον για την αρχαιοελληνική φιλολογία και φιλοσοφία και την αρχαιολογία υπογραμμίζεται όχι μόνο από το πλήθος των σχετικών δημοσιευμάτων που φιλοξενούνται στο ομότιτλο περιοδικό του, αλλά και από το έργο των αρμοδίων επιτροπών και το περιεχόμενο των διαγωνισμάτων που προκήρυξε ο ΕΦΣΚ.

Η ιδεολογική αυτή συγκρότηση του Συλλόγου που συνδέεται με το ρεύμα του νεοκλασικισμού, το οποίο επικρατούσε στην Ευρώπη, αποτελεί ασφαλώς παράδειγμα των επιβιώσεων του πνεύματος του Διαφωτισμού στη λόγια κοινωνία της Πόλης. Οι ιδέες του Διαφωτισμού, με κύριο εκπρόσωπο τον Κοραή, που κυριάρχησαν στον χώρο της δυτικόστροφης λογοσύνης κατά την προεπαναστατική περίοδο και προετοίμασαν την εθνική παλιγγενεσία έχουν οπωσδήποτε καμφθεί, δεν έχουν όμως τελειώς αποσυρθεί από το πνευματικό προσκήνιο. Και τούτο ασφαλώς ισχύει πρώτα για την Αθήνα. Τα δύο εθνικά κέντρα, πέρα από τις επιμέρους ιδιαιτερότητες, αποτελούν συγκοινωνούντα δοχεία στον τομέα της διάδοσης των ιδεών. Πρέπει να τονιστεί ότι την εποχή που στο ελληνικό βασίλειο παρατηρείται η ανάσχεση του νεοελληνικού διαφωτισμού, στα αστικά κέντρα της Οθωμανικής αυτοκρατορίας –ιδιαίτερα στην Κωνσταντινούπολη– το άνοιγμα προς τη Δύση που προσφέρει το Τανζιμάτ οδηγεί σε μια αναρρίπιση των ιδεών που μπορεί να ονομασθεί “όψιμος διαφωτισμός”¹.

Η τομή που θα καταγραφεί με την εισαγωγή του αιτήματος της Μεγάλης Ιδέας (1843) από τον Κωλέτη και τη μεταφορά της στο ιστορικό πεδίο από τον Κωνσταντίνο Παπαρρηγόπουλο επηρεάζει καθοριστικά την διάπλαση της εθνικής ιδεολογίας. Με την δημοσίευση της επίτομης *Ιστορίας του Ελληνικού Έθνους* (1853) ο μέλλον εθνικός ιστοριογράφος εισάγει την βυζαντινή και τελικά επιβάλλει την ισότιμη συμμετοχή των τριών περιόδων –της αρχαίας, της βυζαντινής και της νεότερης– στην ελληνική ιστορία.

Προσπερνώντας τις απόψεις για το Βυζάντιο πριν από τη δεκαετία του 1850, αφού τότε και ο Παπαρρηγόπουλος ανήκε στους αρνητές, θα εξετάσουμε τις αντιστάσεις στο δυνατό ρεύμα του ρομαντισμού που εμπνέεται από την Μεγάλη Ιδέα. Στην Αθήνα οι οπαδοί του Διαφωτισμού και της αρχαιολατρίας εξακολουθούν να έχουν σημαντικούς εκπροσώπους: τον Στέφανο Κουμανούδη, τον Παύλο Καλλιγά κ.α. Εδώ παραθέτουμε μόνο τη χαρακτηριστική άποψη του Σπ. Βασιλειάδη το έτος 1874: “[είναι] όλως ημαρτημένη η πεποίθησις εκείνων και μάταιος ο αγών, όσοι πειρώνται να συνεχίσωσι την αρχαίαν Ελλάδα μετά του Βυζαντίου και τούτο μετά της συγχρόνου ημών πατρίδος, καθόσον ελάχιστα αναγνωρίζεται ο ρυπαρός βυζαντινός χαρακτήρ εις τα γνήσια ήθη του σήμερον έθνους, ιδίως της ελευθερωθείσης μερίδος, όπως το αρχαίον κάλλος αμυδρώς ανεφαίνετο εις την βυζαντινήν σεπηδόνα. Η Ελλάς αναγεννηθείσα,

¹ Για τη διάθλαση του φαινομένου από την Κωνσταντινούπολη στη μικρασιατική ενδοχώρα βλ. Πασχάλης Κιτρομηλίδης, “Εισαγωγή” στο: *Η Εξοδος, τ. Β. Μαρτυρίες από τις επαρχίες της Κεντρικής και νότιας Μικρασίας*, Αθήνα 1982, σ. λε΄-λστ΄.

έκοπεν επί Καποδιστρίου νομίσματα φέροντα εκατέρωθεν την εικόνα του φοίνικος αυτή ήν και είναι η αλήθεια.”²

Στην Κωνσταντινούπολη και ιδιαιτέρως στον ΕΦΣΚ, που αποτελεί την επιτομή της εγγράμματης κοινότητας της, οι ιδέες του Διαφωτισμού δεν έχουν χάσει την επιβολή τους μεταξύ των λογίων που δεν ανήκαν στον κλήρο. Κύριος εκφραστής τους είναι ο Ηροκλής Βασιιάδης. Ο ιδρυτής του Συλλόγου δεν κουράζεται να εξυμνεί τα επιτεύγματα της αρχαίας Ελλάδος, αφήνοντας αραιά και που να φανεί η απέχθεια του για την βυζαντινή περίοδο. Το 1872 σε λόγο του στο Θρακικό σύλλογο αναφερόμενος στη Βασιλεύουσα αναρωτιέται: “Αλλά δια τι η μεγαλόπολις αυτή, καίπερ περικαλλής και υπέρλαμπρος και ισχυρά, καίπερ υπέρ τα χίλια έτη την πολιτικήν αυτής ύπαρξιν και αυτονομίαν παρατείνασα, καίπερ ου μικρόν εις την της ορθοδοξίας παγίωσιν συντέλέσασα, εν τη φιλολογία όμως, εν τη ποιήσει, εν τη φιλοσοφία, εν τη ιστορία, εν τη μουσική, εν τη γλυπτική, εν τη ζωγραφική ουδέν παρήγαγεν έργον μέγα και υψηλόν, άξιον προς τα απαράμιλλα εκείνα της μεγαλοφυίας δημιουργήματα παραβληθήναι, εφ οίς η κλεινή της Παλλάδος σεμνύνεται πόλις;”. (...) Έλειπεν εν τη πόλει του Κωνσταντίνου (...) το ζωογόνον της ελευθερίας πνεύμα, εξ ου πάντα γεννώνται τα μεγάλα φρονήματα και αι γενναίαι πράξεις”, απαντά ο ίδιος³.

Η ορμή του ρομαντισμού, όμως, δεν μπορεί να αφήσει ανεπηρέαστο τον ΕΦΣΚ, πόσο μάλλον αφού οι σύλλογοι θα αναδειχτούν στους κύριους φορείς των ρομαντικών ιδεών. Οι αναφορές στην ανάγκη να αναδειχθεί η βυζαντινή περίοδος γίνονται όλο και πιο συχνές στο περιοδικό. Θέματα βυζαντινής ιστορίας αναπτύσσονται στα δημόσια μαθήματα και στα διαγωνίσματα, για δε την περιγραφή επαρχιών ζητείται η αναφορά στην ιστορία “από αρχαιοτάτων χρόνων άχρι σήμερον”. Μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι τα δημοσιεύματα του περιοδικού του Συλλόγου ακολουθούν, με αργό ρυθμό, την τάση του Παπαρρηγόπουλου να δίνει όλο και περισσότερο έκταση στη διαπραγμάτευση του Βυζαντίου, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αμφισβητείται η προτεραιότητα της αρχαιότητας στην κοινότητα του ΕΦΣΚ. Ταυτόχρονα οι οπαδοί του Βυζαντίου που βρίσκονται κοντά στις απόψεις του Οικουμενικού Πατριαρχείου

²Σπυρίδων Βασιλειάδης, *Άπαντα*, τ. Δ, σ. 444-445. Το αναφέρει ο Κ. Θ. Δημαράς στην “εισαγωγή” των *Προλεγόμενων* του Κων. Παπαρρηγόπουλου (Αθήνα 1970, σ. 23), μαζί με τις απόψεις άλλων επιφανών αρνητών του Βυζαντίου.

³ Ηροκλής Βασιιάδης, *Θρακικός, ήτοι περί της αρχαίας Θράκης και των λαών αυτής: Λόγος απαγγελθείς τη 15 Οκτωβρίου εν τη πρώτη συνεδριάσει των ιδρυτών το Θρακικού Φιλεκπαιδευτικού Συλλόγου, Εν Κωνσταντινουπόλει 1872*, σ. 44-45.

βρίσκουν τη χρυσή τομή στον ελληνοχριστιανισμό⁴. Το βέβαιον είναι ότι ακολουθείται μια πορεία σύνθεσης. Ο Βασιιάδης ο οποίος συμμετέχει πιο ενεργά από οποιονδήποτε άλλον στις συζητήσεις που γίνονται στον ΕΦΣΚ, αποφεύγει να αναφερθεί στις περί Βυζαντίου απόψεις του. Ήδη η άποψη του, που παρατέθηκε παραπάνω, περιλαμβάνει ένα συμβιβασμό: ναι μεν δεν απομακρύνεται από τις ιδέες του, αλλά ταυτόχρονα παραπέμπει “τον βουλούμενον πλατυτέραν αναγνώνας ερμηνείαν” στην ιστορία του Παπαρρηγόπουλου⁵, η ιδεολογική σύλληψη του οποίου εξυπηρετεί τους στόχους των ελληνικών συλλόγων. Η διαχρονική συνέχεια του ελληνισμού είναι πειστικότερη θεωρία από αυτή του αναγεννώμενου φοίνικα⁶, και ασφαλώς αποτελεσματικό όπλο στον αγώνα για την ανάδειξη της ενότητας του ελληνισμού στην οποία πρωταγωνιστεί ο ΕΦΣΚ. Η αναμφισβήτητη για τον Σύλλογο προτεραιότητα του αρχαίου κόσμου δεν σημαίνει ότι ο νέος ελληνισμός έχει την πολυτέλεια να στερηθεί τον κρίκο που τον ενώνει με το αρχαίο και ιδίως το κλασικό παρελθόν σε μια “αδιάσπαστη τρισχιλιετή ενότητα”. Η σύνθεση των ιδεολογικών απόψεων στους κόλπους του ΕΦΣΚ επιβάλλεται εκ των πραγμάτων.

Ο “όψιμος διαφωτισμός” και το ορμητικό ρομαντικό πνεύμα συναντώνται σε ό,τι αποτελεί την ιδεολογική συγκρότηση του Συλλόγου. Χαρακτηριστικός και εξαιρετικά ενδιαφέρον είναι ο τρόπος με τον οποίο ο Ξενοφών Ζωγράφος κωδικοποιεί το παρελθόν του ελληνικού έθνους: “Δύο δ’ εποχάς παρουσιάζει το ημέτερον παρελθόν, διαφερούσας μεν προς αλλήλας κατά πολλά, αλλά την αδιάσπαστον συνέχειαν διατηρούσας, και αύται εισίν η προ Χριστού ύπαρξις ημών, ύπαρξις καθαρώς ελληνική, ύπαρξις καθ’ ήν η διάνοια υψώθη εις τον ύπατον βαθμόν της αναπτύξεως, και η μετά Χριστόν, ήτοι η βυζαντινή, καθ’ ήν εταπεινώθη μεν το πνεύμα και δεσμεύθη η ελευθέρα ενέργεια, μυρίας όσας υποστάσα περιπετείας και κακώσεις, αλλ ουχ ήττον διετηρήθη αυτή η συνέχεια και αλληλουχία της πρώτης υπάρξεως, άλλως τε, Κύριοι, ως εις τα άτομα η δυστυχία συντείνει πολλάκις εις την συντήρησιν και σωτηρίαν αυτών, ούτω και εις τα έθνη αι δυστυχίαι

⁴ Ο Μέγας Πρωτοσύγκελος Ευστάθιος Κλεόβουλος ομιλών εν ονόματι του Πατριάρχη Γρηγορίου Στ’, στην επέτειο εορτή του 1871 (ΕΦΣΚ, τ. Α, σ. 190), αναφέρεται στην σύζευξη του ελληνικού και χριστιανικού πνεύματος σε ότι ονομάστηκε “ελληνοχριστιανισμός”.

⁵ Βλ. ο.π., σ. 44. Πρβλ., Κ.Θ. Δημαράς, *Ελληνικός Ρομαντισμός*, ο.π., σ. 540.

⁶ Βλ. Αντώνης Λιάκος, “Προς επισκευήν ολομελείας και ενότητας. Η δόμηση του εθνικού χρόνου. *Επιστημονική συνάντηση στη μνήμη Κ. Θ. Δημαρά*, Αθήνα 1994, σ. 171-194. “Ο μύθος του αναγεννώμενου φοίνικος ήταν πολύ αδύναμος για να υποβαστιάσει μια εθνική ιδεολογία, προπαντός γιατί περιέκλειε ένα τεράστιο κενό χρόνου”.

συμβάλλουσι προς διατήρησιν της ενότητος αυτών, εκκαθαίρουσαι αυτά ως εν χωνευτηρίω των ξένων και ετερογενών στοιχείων”⁷.

Η αρχαιότητα φυσικά συναρτάται ευθέως με την φωτισμένη Ευρώπη, αφού ο δυτικός πολιτισμός αντιμετωπίζεται ως συνέχεια του αρχαιοελληνικού. Παράλληλα, όμως, τονίζεται η ανάγκη να περιφρουρηθούν οι εθνικές ιδιαιτερότητες και να ενδυναμωθεί η εθνική ταυτότητα. Η τάση να περιχαρακωθεί το ελληνικό έθνος εξηγείται ίσως από το κλίμα το οποίο επικράτησε μετά τον Κριμαϊκό πόλεμο, αλλά και από το γεγονός της ακμής των προσηλυτιστικών προσπαθειών και της άθισης των ξένων σχολείων στην Κωνσταντινούπολη. Η άποψη ότι το έθνος μπορεί να εμπνευστεί από το ένδοξο παρελθόν του χωρίς καμιά ξένη διαμεσολάβηση φαίνεται να κερδίζει έδαφος. “Ολεθριωτέρα δ’ αποβαίνει η προς ξενομάθειαν τάσις αύτη εις τι έθνος, όταν τούτο, ένδοξον έχον παρελθόν, δύναται απ’ αυτού να αρύεται σωτήρια μαθήματα και περί του ενεστώτος και περί του μέλλοντος αυτού”⁸. Το πρόβλημα το οποίο αναγνωρίζεται ως ξενομανία καταγράφεται, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι κλονίζεται ο προσανατολισμός προς τη Δύση. Το ευρωπαϊκό πολιτιστικό πρότυπο είναι ισχυρό και η διαφωνία φαίνεται να υπάρχει μόνο στον τρόπο που θα προσεγγισθεί. Ο Βασιιάδης, βέβαια, είναι απόλυτος στον φιλοευρωπαϊσμό του, αφού “συνομολογεί μεν, ότι πάσχομεν υπό ξενομανίας, αλλά συνάμα φρονεί, ότι εν πολλοίς ευρωπαϊσμόν δεχόμενοι κυρίως ελληνισμόν δεχόμεθα, και λεληθότως πως εις αυτά τα πάτρια επανερχόμεθα, ώστε η ξενομανία ου μόνον απομακρύνει αλλά και προσπελάζει ημάς ούτως εις τα οικεία, άρα ουχί η ξενομανία, άλλ’ έτερα εισί τα αίτια, δι’ α φαινόμεθα καταφρονούντες της ελληνικής παιδείας”⁹.

Η Ευρώπη ως πρότυπο ανευρίσκεται σε κάθε τομέα λειτουργίας του Συλλόγου. Ξεκινώντας από αυτή την ιδέα για την ίδρυση του ΕΦΣΚ διαπιστώνουμε την δυτική επιρροή: τη συνέλαβε ο Βασιιάδης παρακολουθώντας τις διαλέξεις στο College de France. “Προσδοκούσα” γράφει “ότι και ημείς τούτου αξιωθησόμεθα συλλόγου, ένθα ο λόγος, το ουράνιον τούτο δώρον, αποτείνεται ου προς μαθητιώντας παιδαγωγίας χάριν, αλλά ελεύθερος προς ελεύθερον και

⁷ Ξ. Ζωγράφος, “Προεδρική λογοδοσία 1867-68”, *ΕΦΣΚ*, τ. Δ, σ. 229.

⁸ Γ. Σοφοκλής, “Τίνες οι κυριώτεροι λόγοι οι προτρύποντες τους νεωτέρους Έλληνας να εγκολπωθώσιν αντί της πατρίου την ξένην παιδείαν, *ΕΦΣΚ*, τ. Α, σ. 171.

⁹ Βλ. *ΕΦΣΚ*, τ. Α, σ. 150. Πρβλ. την αντίστροφη άποψη του Ι. Βαλασόπουλου, *Αι Αθήναι και το Βυζάντιον*, Εν Αθήναις 1861, σ. 15: “Αρκεί μόνον να πεισθή η Ευρώπη ότι η Ελλάς υπέρ του ιδίου συμφέροντος εργαζομένη υπηρετεί την Ευρώπην”.

εκλεκτόν ακροατήριον”¹⁰. Κάθε δραστηριότητα του Συλλόγου προβάλλεται σε αντιστοιχία με κάποια επιτυχημένη προσπάθεια των Ευρωπαίων: τα δημόσια μαθήματα, η βιβλιοθήκη, η συλλογή οργάνων φυσικής και χημείας. Ακόμη και τα διαγωνίσματα έχουν ευρωπαϊκό προσανατολισμό, αφού στοχεύουν, εκτός των άλλων, να κάνουν γνωστές στη Δύση περιοχές που θεωρούνται terra incognita¹¹. Ο ίδιος ευρωπαϊκός προσανατολισμός είναι σαφής και στην επιλογή των επιτίμων μελών ή στην σύναψη σχέσεων με άλλα πνευματικά ιδρύματα. Είναι απόλυτα φυσικό η φωτισμένη Ευρώπη εκτός από πρότυπο, να αποτελεί το ακροατήριο και το φυσικό χώρο της πνευματικής προσπάθειας που ενσαρκώνει ο Σύλλογος: “Ο δε Φιλολογικός Σύλλογος (...) ενόμισεν καλόν, ίνα εις σχέσεις έλθη και προς τους λογίους και φιλέλληνας της Εσπερίας Ευρώπης, επιθυμών ίνα τούτοις μεν, ανιχνεύων τα παρ’ ημίν έτι διαγωνιζόμενα αρχαία μνημεία και χειρόγραφα, και εις μελέτας επιδιδόμενος φιλολογικάς και αρχαιολογικάς, καταστήση φανερόν, ότι αι ημέτεραι χώραι ουκέτι Επιμενίδειον καθεύδουσιν ύπνον, αλλ’ εγρηγόασι και οργώσιν προς μάθησιν, τας δε φιλολογικάς και επιστημονικάς γνώσεις της Εσπερίας Ευρώπης μετοχεύη εις την πρώτην αυτών εστίαν και καθιστά γνωστάς τοις ημετέροις...”¹².

Αυτή η επιρροή, η ευχέρεια στη διακίνηση των ιδεών και στη εισαγωγή επιστημονικών γνώσεων, η ανάγκη αναγνώρισης από τα ξένα πνευματικά ιδρύματα, η οριοθέτηση, με λίγα λόγια, ενός ευρύτερου πεδίου δράσης εκφράζει το κοσμοπολιτικό πνεύμα που διέπει τον Σύλλογο. Κοσμοπολιτισμός που δεν έχει να κάνει με υπερεθνικές αξίες, αλλά με την οικοδόμηση στέρεων και αμφίδρομων σχέσεων μεταξύ των μελών της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας. Ο ΕΦΣΚ προθυμοποιούμενος να αποτελέσει την γέφυρα μεταξύ Δύσης και Ανατολής, επιθυμεί να μεταγγίσει στους λαούς της αυτοκρατορίας τον ευρωπαϊκό πολιτισμό –τον οποίο θεωρεί καταστάλαγμα του αρχαίου ελληνικού–, με όργανο ασφαλώς την ελληνική γλώσσα, η οποία χαρακτηρίζεται ως “το καθολικόν εκείνο όργανον της ηθικής και διανοητικής αναγεννήσεως των λαών της Ανατολής, ο γόρδιος δεσμός της αδελφικής ενώσεως, η κοσμοπολιτική γέφυρα των αμοιβαίων πόθων και της ανταλλαγής των ιδεών της Ανατολής και της Δύσεως”¹³. Πρόκειται, όπως είναι φανερό, για προσπάθεια εκπολιτισμού που όμως εξυπηρετεί την επιβεβαίωση και

¹⁰ Ηρ. Βασιιάδης, “Λόγος επετείου πανηγύρεως...”, *ΕΦΣΚ*, τ. Α, σ. 126.

¹¹ Ξ. Ζωγράφος, “Προεδρική λογοδοσία 1867-68”, *ΕΦΣΚ*, τ. Δ, σ. 230.

¹² Ηρ. Βασιιάδης, “Έκθεσις των έργων του ΕΦΣΚ”, *ο.π.*, σ. 105.

¹³ *Ο.π.*

εξάπλωση της ελληνικής πολιτιστικής υπεροχής και τη διάδοση της ελληνικής γλώσσας. Οι ιδέες του προορισμού και της αποστολής του ελληνισμού εκφράζονται στους στόχους αυτούς, τους οποίους οι άνθρωποι του Συλλόγου προβάλλουν ως ευεργετικούς και για τις υπόλοιπες εθνότητες. Ωστόσο ο ανταγωνισμός για την επικράτηση στην Ανατολή προβλέπεται ισχυρός και, όπως επισημαίνει ο Βασιάδης, η δράση του ΕΦΣΚ παρέχει “ προς τους ξένους τρανά δείγματα, ότι η διανοητική διάπλασις αεί επί τα κρείττω βαίνει και των άλλων προπορεύεται”¹⁴.

Συνοψίζοντας θα παραθέσουμε δυο μόνο αναφορές ενδεικτικές της ευρωπαϊκής επιρροής σε τομείς καθοριστικούς όπως η παιδεία και η επιστήμη: Ο Σύλλογος, σημειώνει ο Βασιάδης, αγωνίστηκε για την ενότητα της γλώσσας “επί της εξαπλώσεως στηριζομένην της ελληνικής παιδείας, της συστάσεως δημοτικών σχολείων και της μετά ζήλου καλλιέργειας των ελληνικών γραμμάτων, ων την σύντονον σπουδήν και μελέτην πολλοί της Εσπερίας λόγιοι συμβουλεύουσιν ως αλεξιφάρμακον των δεινοτάτων δυστυχημάτων”¹⁵. Και παρακάτω: “Της δ’ επιστημονικής Επιτροπής κύριον έργον η διάδοσις και κατά τας ημετέρας χώρας των επιστημονικών γνώσεων, ων η προαγωγή εν τοις πολιτισμένοις έθνεσι τεραστίαν επήγαγε κοινωνικήν μεταμόρφωσιν”¹⁶.

¹⁴ ΕΦΣΚ, τ. Α, σ. 282.

¹⁵ Ηρ. Βασιάδης, “Έκθεσις των έργων του ΕΦΣΚ”, ο.π., σ. 122.

¹⁶ Ο.π., σ. 145.

*Το παρόν άρθρο βασίζεται σε υποκεφάλαιο του βιβλίου μου: *Ο Ελληνικός Φιλολογικός Σύλλογος Κωνσταντινουπόλεως (1861 -1922). Η ελληνική παιδεία και επιστήμη ως εθνική πολιτική στην Οθωμανική Αυτοκρατορία*, Αθήνα: Σύλλογος Κωνσταντινουπολιτών, 2021.

SUMMARY

The European Ideal in 19th-Century Constantinople: The Case of the Greek Philological Society

The Greek Philological Society of Constantinople (GPSC), founded in 1861 by Constantinos Heroklis Vasiadis, served as the preeminent non-ecclesiastical cultural institution for Ottoman Greeks, often functioning as a de facto "Ministry of Education". Its primary mission was to strengthen national consciousness and promote Greek education and language throughout the Empire by bridging ancient heritage with European scientific progress. The GPSC's ideological framework was a complex synthesis of Enlightenment principles and Romanticism. While Vasiadis and early leaders maintained a Neoclassical focus on Ancient Greece –viewing the Byzantine period with some skepticism– the Society eventually adopted Konstantinos Paparrigopoulos's theory of a "three-part" historical continuity to foster national unity. Crucially, the Society looked to Europe as its primary cultural and scientific model. Influenced by Western institutions like the Collège de France, it established libraries, scientific committees, and public lectures to "transfer" European knowledge back to the East. Ultimately, the GPSC acted as a "cosmopolitan bridge," utilizing the Greek language as a tool for intellectual modernization while asserting Greek cultural superiority within the competitive environment of the Ottoman Empire.